

Otthon a Kárpát-medencében

Területfejlesztési Szabadegyetem

2011–2015

Szerkesztette:
Fábián Attila

Társszerkesztő:
Bertalan Laura

NYUGAT-MAGYARORSZÁGI EGYETEM KIADÓ
SOPRON
2015

©Fábián Attila, Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, 2015

Nyelvi lektor • Takács Gábor
Technikai szerkesztő • Takács Eszter

ISBN ???

A szerzők köszönetüket fejezik ki az alábbi támogatóknak:

NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

Köszönetünket fejezzük ki a „Klímahatás – Az éghajlatváltozás hatásainak komplex vizsgálata, nemzetközi K+F pályázatok előkészítése a Nyugat-magyarországi Egyetemen (TÁMOP-4.2.2.D-15/1/KONV-2015-0023)” projekt támogatásáért.
A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó • 9400 Sopron, Bajcsy-Zsilinszky utca 4.
Felelős kiadó • Prof. Dr. Németh Róbert rektorhelyettes
Borítóterv • Juhász Márton
Megjelent • 29,5 (B/2) iv terjedelemben
Palatia Nyomda és Kiadó Kft. • 9400 Sopron Bem utca 3.
Felelős vezető • Radek József

Horváth Gyula professzor úr emlékére

Szirmai Viktória: Poszt-szocialista jól-lét és területi egyenlőtlenség a Kárpát-medencében

Bevezetés

A társadalomtudományi gondolkodás egy új paradigmája szerint a mai folyamatok megértéséhez már nem elegendők a kizárólag gazdasági szemléletű elemzések. A gazdaság, a gazdasági folyamatok mechanizmusai mellett a társadalmi tényezőket, az emberek mindennapi életviszonyait, közte a jól-létét is vizsgálni kell, azokra is figyelemmel kell lenni, akár a világban zajló jelenségek értelmezésekor, akár a legkülönbözőbb típusú fejlesztési célok kijelölésekor, akár a társadalmi és gazdasági, politikai problémák, feszültségek kiküszöbölésének a törekvéseikor (Dogan 2004, Kolossov–Loughlin 2004). Ezt állítja a Stiglitz-jelentés is, amely a Columbia Egyetem professzora, a Nobel-díjas Joseph E. Stiglitz vezetésével, nemzetközileg ismert és elismert közgazdászok, társadalomkutatók részvételével készült 2009-ben. A „Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress” („A gazdasági teljesítményt és a társadalmi fejlődést mérő bizottság jelentése”) című tanulmánynak központi gondolata, hogy a termelés- és a gazdaságorientált mérésekről a mai és a jövőbeni generációk társadalmi jól-létére annak vizsgálatára kell a hangsúlyokat helyezni.

Ez a tanulmány ennek a felfogásnak jegyében vállalta a poszt-szocialista jól-lét és területi egyenlőtlenség néhány problémájának a vizsgálatát néhány Kárpát-medencei országban, mégpedig Magyarország, Szlovákia, valamint Románia és Szerbia térségének az eseteiben. Egy tanulmány kereteit ugyanis jóval meghaladná a Kárpát-medence területén található összes ország akár a jól-léti szintjeinek, akár a területi egyenlőtlenségeinek az elemzése, hiszen ebben a térségben több ország is található, így Magyarország és Szlovákia teljes területe, továbbá Ausztria, Bosznia-Hercegovina, Csehország, Horvátország, Románia, Szerbia, Szlovénia és Ukrajna bizonyos százaléka.

A társadalmi jól-lét stiglitz fogalma nyolc tényezőt foglal magába: az anyagi életkörülményeket (ennek keretében a jövedelem, a fogyasztás és a vagyon mutatóit); az egészség, az oktatás, az egyéni aktivitások szempontjait (a munkát is beleértve); a politikai képviselet és a kormányzás, vagyis a politikai érdekérvényesítés mutatóit; a társadalmi és a személyes jellegű kapcsolatrendszerek összefüggéseit; a mai és a jövőbeni környezeti viszonyok és végül a gazdasági és a fizikai jellegű bizonytalanságok dimenzióit.

Ezek közül csak néhány mutató, nevezetesen a jövedelmi egyenlőtlenségek, a szegénységi kockázatok, a munkanélküliség, a felsőfokú végzettség, illetve az egészségi állapotokat meghatározó egyes faktorok elemzésére kerül sor. Továbbá a gazdasági és a társadalmi tényezők területi egyenlőtlenségeket befolyásoló szerepének a rövid vizsgálatára.

A poszt-szocialista kontextus alapvetően nem földrajzi, hanem inkább szociológiai értelemben vizsgál. Abból indul ki, hogy a Kárpát-medencében található (itt vizsgált) poszt-szocialista európai országok számos jellemzője közös: hasonlóak a fejlődéstörténeti sajátosságaik, a fejlett nyugat-európai országokhoz képest késleltetett társadalmi, gazdasági, urbanizációs fejlődési modell, a szocialista viszonyok közötti lét (az erős állami jelenlét, a piaci viszonyok hiánya), majd az 1989-ben, 1990-ben kibontakozott társadalmi, gazdasági és politikai rendszerváltások és azok hatásai. Hasonlóak az európai uniós csatlakozás, illetve annak az előkészületeivel kapcsolatos következmények is, de hasonlóak a globális gazdaságba történő integrációt követő mechanizmusok is. Köztük a kumulatív módon megnövekedett társadalmi feszültségek, a jól-léti problémák, az erős társadalmi jövedelmi, képzettségi polarizáció, az elszegényedés, valamint regionális egyenlőtlenségek is.

Miközben az is nyilvánvaló, hogy az egyes országok konkrét fejlődéstörténeti sajátosságai, a szocialista modellek szerveződésének illetve érvényesülésének a specifikumai, az európai uniós csatlakozás időpontbeli különbségei, a globális tőke megjelenésének országokként és térségekként is igencsak differenciált eltérései, a különböző nemzeti gazdaságok adottságai, valamint a civil társadalmi jellemzők és a kulturális adottságok pedig számos eltérést, sajátos fejlődési utakat, jellegzetes jól-léti problémákat és területi egyenlőtlenségeket is okoznak.

Az itt következő elemzés a nyugat-európai, illetve a kelet-közép-európai (a poszt-szocialista jellemzők által) meghatározó folyamatokból indul ki, ezt követi a vizsgált Kárpát-medencei országok társadalmi jól-léttel illetve a területi egyenlőtlenségekkel összefüggő sajátosságainak a bemutatása, a kapcsolódó szakirodalmak, néhány empirikus kutatás, illetve az adott térségekre érvényes statisztikai adatbázisok felhasználásával.

A nyugat-európai társadalmi jól-lét és területi egyenlőtlenségi problémák

A társadalmi jól-lét problémák, köztük a társadalmi, térbeli egyenlőtlenségek az országok versenyképességét, a gazdaság dinamizmusát rontják, a tár-

sadalmak mindennapi életviszonyait pedig kedvezőtlenül befolyásolják. Joseph E. Stiglitz 2012-ben megjelent „The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future” [„Az egyenlőtlenség ára: A mai megosztott társadalom miként veszélyezteti a jövőnket?”] című munkájában egyértelműen leszögezi, hogy a „túlzott egyenlőtlenség árt a produktívitásnak, és lassítja a fejlődést” (Stiglitz 2012). Ebben a műben az amerikai közgazdász erőteljesen bírálja az amerikai jövedelmi és egyéb gazdasági tényezőkből álló egyenlőtlenségi rendszert, ahol az amerikaiak 1%-a kontrollálja a nemzeti vagyont 40%-át, ahol ez a felső 1% élvezi a legjobb egészségügyi ellátást, a legjobb oktatást és a vagyont előnyeiket, miközben a többi 99% mindebből kimarad. Azt is kifejti, hogy az egyenlőtlenségek lényeges oka a gazdasági hatalom politikai hatalommá történő konvertálása, vagyis az, hogy a mai amerikai politikai rendszer az 1% érdekében kormányoz. Thomas Piketty „A tőke a XXI. században” című műve pedig egyenesen azt állítja, hogy a növekvő gazdasági egyenlőtlenségek mai szintje, már a kapitalizmus jövőjét veszélyezteti (Piketty 2015).

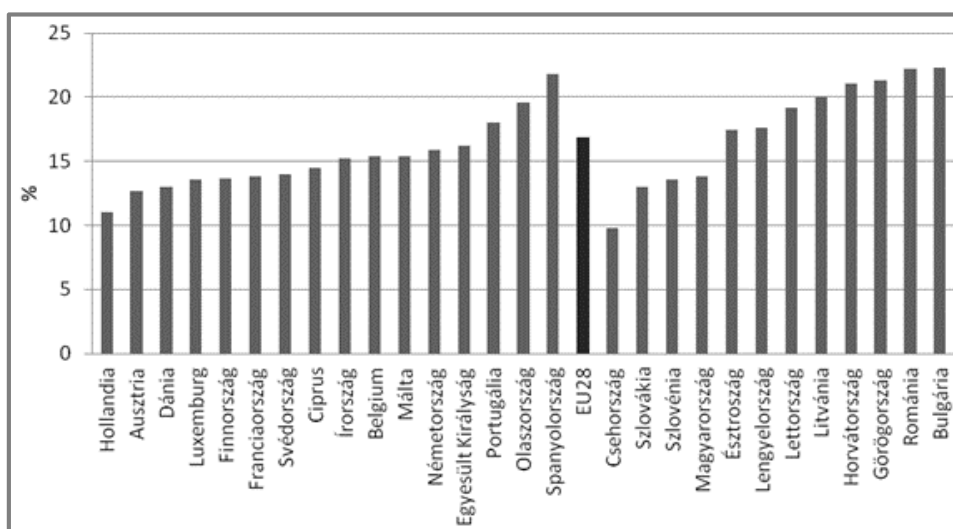
A vagyoni koncentrációt nem csupán az amerikai folyamatok mutatják: az adatok szerint a világ népességének 0,5%-a birtokolja a gazdagság (a nettó vagyont) több mint harmadát (Credit Suisse, October 2010)³. Egy másik adat szerint a leggazdagabbak 1%-a birtokolja a világ vagyonának közel a felét.⁴ A Credit Suisse Global Wealth Databook 2014 adataiból az is kiderül, hogy világ nagy térségeiben a népesség megoszlása fordítottan aránylik a vagyon megoszlásához: eszerint minél kisebb a népesség, annál nagyobb az ott koncentrálódó vagyon (például Észak-Amerika és Európa esetében), illetve minél nagyobb a népesség, annál kisebb az ott koncentrálódó vagyon (például Afrika, India, Latin-Amerika, Kína és Ázsia eseteiben).

A jövedelmi és az egyéb társadalmi egyenlőtlenségek nem új keletűek. Nyugat-Európában az 1980-as évek óta nyilvánvalóak a gazdasági hanyatlás jelei és azok kedvezőtlen társadalmi következményei. Az 1972-es olajválság, az azt követő eladósodási folyamat és a pénzügyi válságok, az 1980-as, az 1990-es, majd a 2008-as években kitört pénzügyi krízisek, az egy főre jutó GDP szintjének változásai, erőteljes ingadozásai véget vetettek az 1960-as évekre jellemző optimista, a töretlen gazdasági fejlődés lehetőségeire alapozott időszaknak. Az egyes nemzetállamok alapvető jóléti céljai fokozatosan épültek le, a szegénység felszámolása, a teljes foglalkoztatott-

³ (inequality.org).

⁴ (<http://www.nbr.co.nz/sites/default/files/credit-suisse-global-wealth-report-2014.pdf>)

ság, és a teljes körű ellátás biztosítása egyre több országban megvalósíthatatlan ideává vált. A jóléti célok visszaszorulása társadalmi problémák sokaságát okozta. Ezek között különösen fontos a hosszú távú munkanélküliség, amely az európai államokat ugyan eltérő mértékben érinti, s amely a különböző időszakokban erősen ingadozó értékeket mutat, de amely a 2008-as gazdasági válság után folyamatosan növekszik.⁵

1. ábra: Jövedelmi egyenlőtlenségek az EU 28 tagállamaiban, köztük a vizsgált Kárpát-medencei országokban (2010)

Forrás: European Commission, Eurostat, cross sectional EU-SILC 2011 UDB August 2013

A jövedelmi szegénység⁶, közte a városi szegénység⁷ növekedése szintén komoly nehézségeket jelent az európai országok számára, jóllehet az 1.

⁵ EU munkanélküliségi ráta alakulása: 2000-ben 9,2%, 2008-ben 6,8%, 2010-ben 9,2%, 2013-ban 10,95, 2014-ben 10,1%. (www.geindex.hu/munkanelkuliseg/)

⁶ 2010-ben közel 81 millió uniós polgár élt jövedelmi szegénységben. Mintegy 40 millió pedig anyagi szempontból nélkülözött. 38 millióan éltek olyan háztartásban, ahol a felnőttek jóval kevesebbet dolgoznak, mint amennyit tudnának. (Forrás: Eurostat (online adatkód: tsdsc100, tsdsc270, tscsc280, tsdsc310, tsdsc350, ilc_pees01)) Az EU-ban a szegénység uralkodó formája a jövedelmi szegénység, amely 2012-ben az uniós összslakosságának 17,1%-át érintette (Összefoglaló: Fenntartható fejlődés az Európai Unióban, Eurostat, epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ity_offpub/./hu/237hu-hu.pdf)

⁷ 2011-ben a városi szegénység aránya az EU országaiban 27,23% volt.

ábra szerint például az európai háztartások jövedelmi adatai alapján a szegénységi kockázatok között nagyok az eltérések. Főként a nyugat-és a kelet-európai országok közötti differenciák a szembetűnőek, az Európai Unió átlagához képest is. Az itt vizsgált Kárpát-medencei országok közötti különbségek is jól láthatóak, a jövedelmi egyenlőtlenségek a legkisebbek a szlovák, majd a magyar és a legnagyobbak a román esetben (lásd 1. ábra).

A városi szegénység nehezen becsülhető meg, nemcsak azért, mert a nagyon szegények főként a hátrányos helyzetű térségekben, kisebb városokban, főként falvakban élnek, hanem azért is, mert a városi szegénység kevésbé látható. Mert ez a fajta szegénység több tényezős, nagy a kiszolgáltatottságuk (főként az Európán kívüli országokban), a hivatalos intézmények sokszor azt sem tudják, mennyien vannak, hol, melyik nyomornegyedben élnek. Az ENSZ Emberi Települések Központja szerint ma 6 emberből 1 nagyvárosi nyomornegyedben vagy önkényesen elfoglalt ingatlanokban él.⁸

A térbeli társadalmi migráció, az ázsiai, az afrikai országokból érkező, többnyire szakképzetlen vendégmunkások, migránsok tömeges mértékű, fejlett európai országokba történő beáramlása, nemcsak növelik a városi szegények számát, hanem a társadalmi depriváció új paneljeit, a társadalmi konfliktusok veszélyeit is magukkal hozzák.⁹

Egy fontos problémára hívja fel a figyelmet Jean Michel Bauer, amikor a következő kérdést teszi fel: „Miért emelkednek a társadalmi egyenlőtlenségek Európában 1970 után, miközben 1930 és 1970 között csökkentek, és főként mivel 1980 óta a gazdasági fejlődés a jellemző?” A kérdésre választ kereső kutatási és policy elemzésekben álló munka a globalizációra alapozott fejlődést okolja a kialakult egyenlőtlenségi problémákért, mivel az gyengíti a jól-létet (angol kifejezéssel: well-being) és polarizálja társadalmakat (*Why socio-economic inequalities increase?* 2010: 3.).

Egyre nyilvánvalóbb, hogy a világgazdaság átalakulása, a világot átfogó gazdasági, társadalmi, kulturális kapcsolatok intenzitásának növekedése, a globalizáció folyamatai ellentmondásos társadalmi következményekkel járnak. A globalizáció, a globális tőkemozgások hatásaira az egész világon, Európában is átalakul a társadalmi, hatalmi szerkezet, új térbeli társadalmi viszonyok szerveződtek. A globális tőke területi érdeklődési irányainak kö-

⁸ Sheridan Barthelt: A nagyvárosi szegénység gyermekei. (<http://www.csagyi.hu/jo-gyakorlatok/nemzetkozi/item/288-a-nagyvarosi-szegenyseg-gyermekei>)

⁹ Számuk az Európai Unióban összesen 7,6 millió fő volt 2011 elején. (epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/.../Migration...migrant.../hu)

szönve a korábban hatalmat birtokló települések hátrányos helyzetbe kerültek, mások pedig előre törtek. Új, nagyvárosi hatalmak jelentek meg, amelyek gyakorta maguk mögé utasítják a nemzeti kormányokat, sajátos nemzetek feletti döntési rendszereket hoznak létre.

A globális gazdaság területi igényei sajátos módon polarizálják a területi társadalmi struktúrát, újfajta térbeli függések, társadalmi egyenlőtlenségek szerveződnek a globális gazdaság által kedvezményezett és azon térségek között, ahová nem érkezik a globális tőke, vagy ahonnan a globális döntések következtében a transznacionális, a multinacionális vállalatok elmennek, máshová telepednek.

A globális tőke igényei a kedvezményezett térségekben jóllehet munkát, sőt globális munkakultúrát is adnak, de térségi, helyi szinten jövedelmi és egyéb típusú egyenlőtlenségeket, az elhagyott térségek esetében pedig munkanélküliséget generálnak. 1995-ben a legnagyobb transznacionális cégek vezető topmenedzser találkozáján elhangzottak szerint „az elkövetkező évszázadban a munkaképes lakosság húsz százaléka elég lesz ahhoz, hogy lendületben tartsa a világgazdaságot” (Martin–Schumann 1998). Egyes szakmai értékelések szerint a világgazdasági folyamatok jövőbeni alakulásából növekvő munkanélküliség és az ebből is adódó szegénység növekedése várható.

A globalizálódó világgazdaság által teremtett városhálózatok, a városok és térségeik (és az érintett nemzeti társadalmak) fejlődési lehetőségei erőteljesen differenciálódtak. A centrumok és a perifériák között, illetve az egyes településeken belül élesedett a társadalmi polarizáció, a térben is megnyilvánuló, fokozatosan felerősödő társadalmi egyenlőtlenségek rendszere: a gazdagság és a felső osztályok főként a kedvező adottságú városközpontokban és a jó elővárosokban koncentrálódnak, míg a szegénység, a hátrányos helyzetűek, az alacsonyabb társadalmi osztályok a rossz állapotban lévő belső városközpontokban és a leromlott városkörnyékeken helyezkednek el (Kazepov 2010).

A poszt-szocialista országok társadalmi jól-lét és területi egyenlőtlenségi problémái

Az olajválság, az eladósodás, a pénzügyi válság kedvezőtlen következményei a kelet- és a kelet-közép-európai országokat sem kímélték. Az 1970-es, 1980-as évek globális gazdasági válságaiból következő társadalmi problémák sajátos kontextusban, a kelet- és a kelet-közép-európai államok szocialista rendszerekre jellemző viszonyai között jelentek meg. Ezeket a rend-

szereket a központosított, egypártrendszerre alapozott hatalmi berendezkedés, a redisztributív, vagyis a pénzügyi erőforrások újraelosztására épülő társadalmi rányitás mechanizmusai jellemezték. Továbbá a helyi (vállalati, területi) önállóság hiánya, a kizárólagos állami tulajdon, a negligált piaci viszonyok, a társadalmi részvétel, a civil szerveződések, mozgalmak kialakulatlansága, de nem utolsósorban a „puha” és a kemény” diktatúra jellegzetességei között lavírozó, az egyének mindennapi életére rátelepedő, félelmet keltő pártállami jelenlét, a szólásszabadság teljes hiánya jellemezte.

A létező szocialista rendszerek hosszú ideig eltakarták, eltitkolták a különböző társadalmi problémákat és az egyenlőtlenségeket. A munkanélküliséget „kapun belül” tartották, a térbeli társadalmi polarizáció, a lakóhelyi szegregáció tényét vitatták, azt az új lakótelep-fejlesztésekkel, az egyformán kis lakások építésével akarták megoldani. A társadalmi egyenlőtlenségek eltussolását szolgálták a homogén munkabérek is, a homogénnek mondott és vélt új ipari városfejlesztések, a sajtó és a média általa közölt egytípusú ideológiák is.

Az 1980-as évek második fele azonban némi fordulatot hozott, mivel már nem lehetett tovább eltitkolni a kelet- és a kelet-közép-európai országok egyre súlyosbodó gazdasági és pénzügyi problémáit, a külföldi hitelek-ből szinten tartott rendszerek fenntarthatatlanná váltak, a szovjet blokk várható összeomlása már érzékelhető volt, egy új hatalmi világrendszer formálódása szintén.

Az egymásra épülő gazdasági és társadalmi problémák következtében számos országban társadalmi konfliktusok, szabadságharcok, felkelések is szerveződtek – például az 1956-os magyar forradalom, az 1968-as prágai tavasz, az 1960-as évek új francia, német, amerikai baloldali mozgalmainak kelet-európai hatásaiként is (Heller 1968).

Az államszocialista rendszerek az európai típusú területi fejlődési folyamatokat is akadályozták, az erőltetett szocialista iparosítási koncepció, az iparfejlesztések kiemelt előnyei, az infrastrukturális fejlesztések hátrányai a történetileg meglévő területi egyenlőtlenségeket tovább fokozták, s a főként a városok és a vidéki térségek közötti társadalmi, gazdasági és infrastrukturális polarizáció szinte minden országban jellemző volt.

A globalizáció, a külföldi működő tőke területválasztási stratégiái tovább élesítették a területi szakadékokat, a piaci gazdaságra való áttérés mechanizmusai tovább növelték a területi, illetve a regionális egyenlőtlenségeket. Ezek kifejeződései a gazdasági potenciál, valamint a különböző intézmé-

nyek, szolgáltatások nagyvárosi koncentrációi, a városcentrumok és a városi környékek, de főként a nagyvárosi térségek és a vidéki hátrányos helyzetű területek közötti polarizációs folyamatok, valamint ezek területi szegregációs hatásai: a szakképzett, magas jövedelmű társadalmi csoportok jobb, a szakképzetlenebb, alacsony jövedelmű rétegek kedvezőtlenebb adottságú területi elhelyezkedése, a területi és a társadalmi hátrányok halmozódásai. A kelet-európai országok mindegyikében (de a vizsgált Kárpát-medencei országokban is) a magas társadalmi státusú, képzettebb, jobb jövedelmű társadalmi csoportok inkább a városokban, nagyvárosokban (azok jobb, belvárosi negyedeiben), az alacsonyabb társadalmi státusúak főként korábban ipari válságtérségekben, de elsősorban a hátrányos helyzetű vidéki, falusi térségekben helyezkednek el (Gajdos 2008; Szirmai 2009; Szirmai 2015; Tímár–Kovács–Váradi 2015).

A fejlett nyugati és a keleti ún. poszt-szocialista országok társadalmi jól-lét problémái között tehát számos hasonlóság, de számos különbség is létre jött, amelyeket az országonként differenciált történeti és gazdaság fejlettségbeli (közte a GDP) eltérései, a globalizációs folyamatokhoz való alkalmazkodás sajátosságai, a termelékenység, a foglalkoztatottsági tényezők, az Európai Unióhoz tartozás, illetve a csatlakozás különböző időpontjai határozták meg.¹⁰

A vizsgált Kárpát-medencei országok társadalmi jól-lét és egyenlőtlenségi jelenségei

Társadalmi jól-lét egyenlőtlenségek

A kelet- és kelet-közép európai országokban az 1989-es évben, illetve az 1990-es évek elején kezdődött társadalmi, politikai és gazdasági rendszerváltozás, a piaci gazdaság kialakulása, az európai uniós csatlakozás és az annak előkészítésével is összefüggő támogatási rendszerek megteremtették a gazdasági, és jövedelmi felzárkózás lehetőségeit. A reálfolyamatok azonban csupán részleges eredményeket hoztak: a felzárkózás igen nagy különbségekben játszódott le, például a visegrádi országok esetében. A legfrissebb kutatások szerint például Szlovákia (de Lengyelország is) sokkal sikeresebben valósította meg például a jövedelmi felzárkózást, mint Magyarország. Többek között ezt az is mutatja, hogy a háztartási jövedelmek 2005 és 2013 között a leggyorsabban Szlovákiában és a legkevésbé Magyarországon nőttek (Szívós 2014: 58.).

¹⁰ Az EU belépések időpontjai Magyarország 2004. május 1.; Szlovákia szintén 2004. május 1.; Románia 2007. január 1. Szerbia 2012 óta tagjelölt.

A Kárpát-medencei társadalmi jól-léti folyamatokat érzékeltető *jövedelmi egyenlőtlenségek* összefüggésében már korábban említettük, hogy azok a legkisebbek a szlovák, majd a magyar és a legnagyobbak a román esetben (lásd *1. ábra*). Jóllehet az új eredmények szerint 2009 és 2012 között Magyarországon is jelentősen nőttek a jövedelmi egyenlőtlenségek. Az egy főre jutó jövedelmek legfelső és legalsó jövedelmi decilisei közötti ráta 7,2-ről 9,0-ra emelkedett. Ez a legnagyobb mértékben a jövedelem eloszlás alját érintette: a legalsó tized részesedése az összes jövedelemből 3,1%-ról 2,5%-ra csökkent. A legfelső decilis aránya jóllehet nem nagymértékben, de növekedett. A jövedelemelosztást jellemző valamennyi mutató (közte az ún. Gini-együttható) statisztikai értelemben szignifikáns növekedést mutatott. Többek között azért is, mert a magyar társadalomban több szempontból is polarizációs folyamat zajlik le. Ez a polarizáció abban is megnyilvánul, hogy az utóbbi években a felsőbb társadalmi szegmensbe tartozók száma, aránya jelentősen csökkent, a középosztály leszakadása dinamizálódott, illetve mind a mai napig nem alakult ki a modernizáció szempontjából létfontosságú széles középosztály, miközben a szegények aránya növekedett (Kolosi 2000, Osztálylétszám 2014).

A jövedelmi viszonyok közötti országok szerinti különbségek a szegénységi kockázati trendek alakulásában is érzékelhetők: a szegénységi kockázatok a jövedelmi viszonyok trendjeit követik: A legnagyobb kockázatnak Szerbia van kitéve, majd Románia, ezt követi Magyarország, végül Szlovákia, ahol ez a fajta kockázat a legkisebb (lásd *1. táblázat*).

1. táblázat: A szegénységi kockázat alatt élők arányának változása az EU-27 tagállamaiban, Magyarországon, Szlovákiában, Romániában és Szerbiában, 2005 és 2013 között

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Európai Unió (27 ország¹¹)	25,7	25,3	24,4	23,8	n.a	23,7	24,3	24,7	24,5
Szlovákia	32,0	26,7	21,3	20,6	19,6	20,6	20,5	20,5	19,8
Magyarország	32,1	31,4	29,4	28,2	29,6	29,9	31	32,4	33,5
Románia	n. a.	n. a.	45,9	44,2	43,1	41,4	40,3	41,7	40,4
Szerbia	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	47,2	50,4	50,3	48,1

Forrás: Eurostat adatok

¹¹ Az EU-28-ra nincs a teljes idősorra adat, csak 2010-től, ezért EU-s átlagként az EU-27 országcsoport került be táblázatba.

A szegénységi kockázat minden vizsgált ország esetében jóval nagyobb, mint az európai uniósbeli átlag, kivéve a szlovák helyzetet, ahol alacsonyabb. A főbb trendek időbeli alakulása többnyire hasonló: 2005 és 2013 között szinte minden országban általában csökkenő tendenciájú a szegénységi kockázat, a szlovák adatok inkább stagnálnak, míg a magyar adatok 2008 óta folyamatos (bár enyhe) növekedést mutatnak.

A *képzettségi viszonyok* is hasonló trendek szerint alakulnak: az EU-28 kedvező mértékű átlagát egyedül Szlovákia éri el: a felsőfokú végzettség aránya (az adott korcsoport körében) a szerb esetben a legalacsonyabb, ezt követik a román, majd a magyar adatok (lásd 2. táblázat).

2. táblázat: A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya az EU-28 tagállamaiban, Magyarországon, Szlovákiában, Romániában és Szerbiában, a 30–34 éves korosztály körében, 2014-ben

Tagállamok	Felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya (%)
EU 28	40,0
Szlovákia	40,0
Magyarország	30,3
Románia	26,7
Szerbia	26,3

Forrás: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_indicators_-education

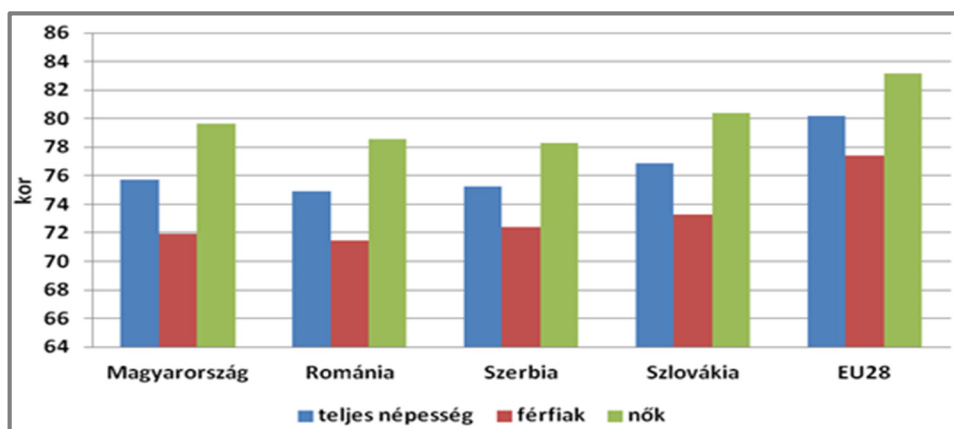
A következő táblázat szerint a fiatal népesség körében tapasztalt munkanélküliség a legmagasabb Szerbiában, ezt követik a szlovák adatok, a legalacsonyabb pedig a román esetben. A magyar eset köztes helyet foglal el (lásd 3. táblázat).

3. táblázat: A munkanélküliség alakulása az EU-28 tagállamaiban, Magyarországon, Szlovákiában, Romániában és Szerbiában a 15–24 éves korosztály körében, 2012-ben

Tagállamok	Munkanélküliség (%)
EU 28	23,5
Románia	22,7
Magyarország	28,1
Szlovákia	34,0
Szerbia	51,1

Forrás: Central Intelligence Agency (CIA) World Factbook (2012)
www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ee.html

Az egészségi állapot a jól-lét mutatók egyik fontos összetevője, ezért néhány szempontra itt is ki kell térni, de úgy, hogy meg kell kísérelni néhány összefüggést találni az eddigi tényadatok és az egészségi állapot között (ebben a tanulmányban részben a születéskor várható élettartam és az egészségügyi kiadások példáján). Miközben nyilvánvaló, hogy az összefüggések csak jelzésszerűek lehetnek, korántsem teljeseek, mivel az egészség, noha össze is függ azzal, jóval túlmutat akár a jövedelemin, akár az iskolázottságon, akár a munkanélküliségi sajátosságokon is. Az 1. és a 2. ábra összevetéséből látszik némi összefüggés: ugyanis minél kisebb a jövedelmi egyenlőtlenség, annál nagyobb a teljes lakosság körében várható élettartam, és ugyanígy, minél kisebb a szegénységi kockázat, megint csak annál nagyobb a teljes lakosság körében várható élettartam. A jövedelmi egyenlőtlenségek esetében, ahogy a teljes lakosság körében várható élettartam sorrendjei megegyeznek: Szlovákia helyzete a legjobb, ezt követi Magyarország, majd Románia. A szegénységi kockázat és a teljes lakosság körében várható élettartam összevetésekor a sorrend ugyanez, annyi változással, hogy Szerbia megelőzi Romániát, amely a negyedik helyet foglalja el.

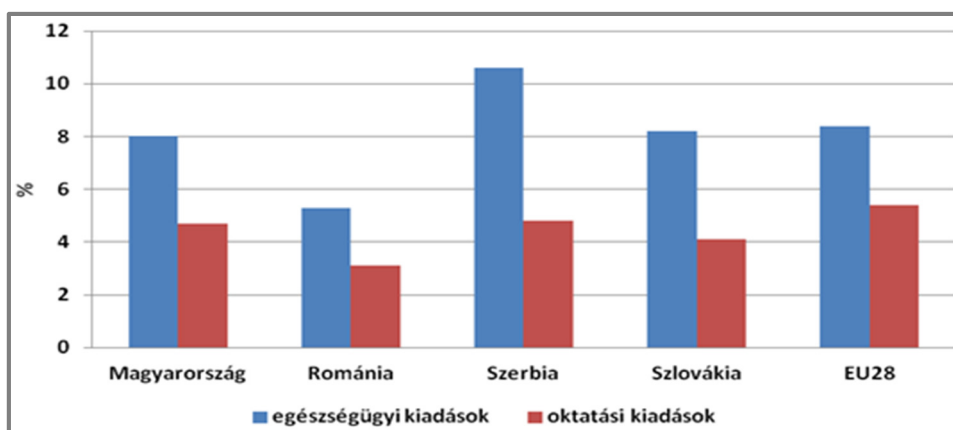

2. ábra: A teljes lakosság, a férfiak és a nők születéskor várható élettartama években az EU-28 tagállamaiban, Magyarországon, Szlovákiában, Romániában és Szerbiában, 2015-ben

Forrás: CIA World Factbook (www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/)

A fiatal korosztály körében mért felsőfokú végzettségük arányát a teljes lakosság körében várható élettartammal összehasonlítva megint csak az előző

trendet látni: Szlovákia, Magyarország, Szerbia és Románia. A jövedelmi egyenlőtlenségek, és a szegénységi kockázatok, valamint a férfiak és a nők várható élettartama közötti kapcsolatok elemzésekor az látszik, hogy Szlovákia itt is megtartotta a vezető helyét, a többi ország azonban már eltérő helyeket kap a rangsorokban. Ezzel is mutatva, hogy a két tényező közötti kapcsolat egyéb, komplex meghatározottságoktól is függ, és sokkal mélyebb elemzéseket is igényel. Ezt a 3. ábra is igazolja, amely szerint az egészségügyre (de az oktatásra) fordított GDP-arányos kiadások vizsgált országokkénti sorrendje sem egyezik meg sem a jövedelmi, sem pedig a szegénység kockázati sorrenddel.

3. ábra: Az egészségügyre és oktatásra fordított GDP-arányos kiadások az EU-28 tagállamaiban, Magyarországon, Szlovákiában, Romániában és Szerbiában, 2011-ben (%)

Forrás: CIA World Factbook; Eurostat (www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/http://ec.europa.eu/eurostat)

Regionális egyenlőtlenségek

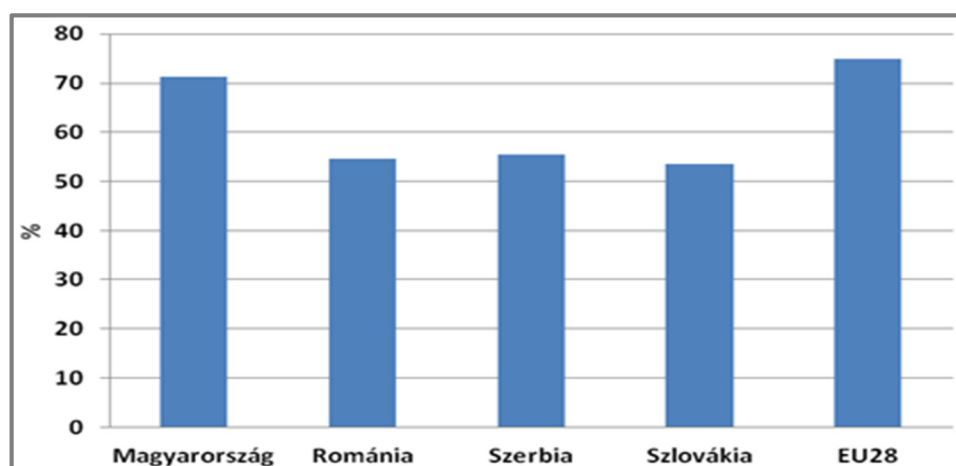
Az európai uniós csatlakozás, annak előkészületei a térségi kiegyenlítődés reményeit eredményezte, mivel az Európai Unió számos olyan fontos stratégiai döntést hozott, amelyeknek célja a területi, közte a jövedelmi egyenlőtlenségek enyhítése volt, ezek azonban többnyire sikertelennek bizonyultak.¹² (Horváth

¹² Az Európai Bizottság különböző kohéziós jelentései (például az 1996-os, a 2004-es) több ízben is megállapítják, hogy a strukturális politikai intézkedések ellenére, a régiók közötti különbségek lényegében változatlanok maradtak. (Horváth, 2004/9: 962.) (<http://www.matud.iif.hu/04sze/05.html>)

2004, 2015) Az 1990-es évek elején a vizsgált Kárpát-medencei országokban erősödtek a történetileg meglévő társadalmi és regionális egyenlőtlenségek. A globális gazdaság érdeklődése jóval nagyobb volt a már fejlettebb régiók, a nagyvárosok, nagyváros térségi központok, közte a fővárosi térségek iránt.

A belső regionális egyenlőtlenségeket az összes ország esetében jól mutatják a régiókra jellemző egy főre jutó GDP adatok eltérései, de a K+F fejlesztések ráfordításai a GDP százalékában, a munkanélküliségi adatok, és végül az urbanizációs ráta adatai is (lásd részletesen Horváth 2015).

A 4. ábra szerint Magyarország a vizsgált Kárpát-medencei országok között leginkább urbanizált. A magyar városi népesség aránya megközelíti az EU 28 tagállamának a vonatkozó arányát, ezt követik a szerb, a román és végül a szlovák adatok. (Látható, hogy ez a sorrend sem egyezik a korábbiakkal.)

4. ábra: A városi népesség aránya a teljes népességen belül az EU 28 tagállama, Magyarország, Románia, Szerbia és Szlovákia eseteiben (2014)

Forrás: CIA World Factbook; Eurostat (www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook, <http://ec.europa.eu/eurostat>)

Az urbanizáció szintje (és az urbanizációs ráta) nemcsak a városlakók arányát mutatja a teljes népességen belül, hanem jelzi a településhálózat történeti, de modernizált szerkezetét is, a népesség mozgását, lakóhelyi törekvéseit, a gazdasági és a társadalmi potenciál centralizált illetve decentralizált sajátosságait is. Miközben a közigazgatási átalakítások hatásait is mutatja, amelyek nem mindig esnek egybe a valóságos társadalmi tényekkel, a

tényleges fejlettségi folyamatokkal, inkább a tudatos beavatkozások céljait fejezik ki. Románia esete erre jó példa, ahol a tények szerint 2011-ben az urbanizációs ráta 39,3% volt (Horváth 2015). A 4. ábra 2014-es adatai ennél magasabb százalékot jeleznek. A változás oka a tudatos beavatkozás, amelyre a 2010 és 2015 között lezajlott folyamatok miatt került sor: ekkor a városi népesség aránya jelentősen csökkent (a változás éves rátája -0,18% volt – CIA World Factbook 2015). A megoldás érdekében új településhálózati fejlesztési stratégiát dolgoztak ki, amely új városi központok fejlesztését célozta, a falvak egy részét várossá nevezte ki. Valószínűleg ezek hatására a World Bank 2015-ös jelentése szerint ekkor az ország már 65%-os urbanizációs rátával rendelkezik, mutatva, hogy az adatok alapján az urbanizációs célok sikerrel jártak¹³.

A magyar magasabb urbanizációs szint is összefügg az utóbbi évtizedek várossá nyilvánítási politikájával, amelynek hatására jelentős mértékben megszokasodtak a városi jogállású települések. 1990-ben még 164, 2013-ban pedig már 346 magyar városi jogállású település volt¹⁴. Ezek a várossá nyilvánítási törekvések sem mindig fejezik ki a valóságos folyamatokat, nem mindig épülnek azokra, a közigazgatási kategóriák itt sincsenek mindig összhangban a városi jelleg lényegével, így a városi jól-lét infrastrukturális adottságaival, illetve a szükséges társadalmi feltételek meglétével. Az urbanizációs szintek elemzése mégis lényeges, hiszen az urbanizáció dinamikája, tartalma, az éppen jelen lévő periódusok jellemzői befolyásolhatják a regionális egyenlőtlenségeket. Miközben nyilvánvaló, hogy a regionális egyenlőtlenségek csak részben kapcsolódnak az urbanizációs szintekhez, a városi népesség teljes lakosságon belüli arányaihoz, a társadalmi szerkezeti jellemzők lényegesebb meghatározó tényezők. A legújabb kelet-közép-európai társadalomtudományi kutatások szerint az utóbbi 10 esztendőben minden érintett országban, jóllehet eltérő mértékben, de igen éles strukturális változások figyelhetők meg, amelyek a növekvő elszegényedésben, a középosztály alsóbb rétegeinek a leszakadásában, a társadalmi szakadékok éleződésében jelentkeznek.

¹³ (<http://www.balkaneu.com/world-banks>)

¹⁴ (<http://www.varossanyilvanitas.hu/varossa-nyilvanitas-2007.html>)

A belső térbeli, társadalmi egyenlőtlenségek – A magyar eset jellemzői

A legfrissebb városszociológiai kutatások¹⁵ eredményei egyértelműen kimutatták a térbeni társadalmi egyenlőtlenségeket, azok éleződéseit, a nagyvárosi és vidéki térségek dichotómiáit, a nagyvárosok és a környékeik közötti különbségeket, vagy másképp a centrumok és perifériák ellentmondásait. Kiderültek a nagyvárosok, így a főváros és a vidéki nagyvárosok közötti gazdasági, társadalmi szabdaltságok, de az egyes városi övezetek fejlettségbeli differenciáltságai is. Miközben a korábban (2005-ben) mért éles nagyváros-térségi társadalmi hierarchia szigorú rendje a legújabb (2014-es) adatok szerint oldódni kezdett, mégpedig a globális urbanizáció két jellemző folyamatának egyidejű érvényesülése következtében. Az egyik az ismételten felerősödő gazdasági és társadalmi koncentráció: ennek keretében a belvárosi funkcióváltások, a „citysedés”, a belső részek rehabilitációi, s ezek hatására a városi gentifikáció, a városi belső terek polgárosodásának a folyamata. Ez utóbbit a városlakók átalakult költözési szokásai, a városi lét ismét megerősödött érték volta következtében lecsökkent kifelé irányuló migrációs törekvések, de a belvárosokból a városok külső negyedei felé irányuló mozgások, a polgári rétegek városi térfoglalásai is befolyásolták. A másik tényező a városkörnyék új gazdasági funkcióit, számos vállalkozás kitelepedését, a magas presztízs értékű elővárosokat kreáló szuburbanizációt is magában foglaló dekoncentráció trendje. Ezzel párhuzamosan a hátrányosabb helyzetű, alacsonyabb iskolázottságú és jövedelmű rétegek belső városi terekből történő kiszorítása, ezzel összefüggésben az alacsonyabb társadalmi pozíciójú elővárosok formálódása is megtörtént. Mindezek eredménye a központi nagyvárosi terek inkább magas társadalmi státusú népesége, a környékbeli települések differenciálódása, részben inkább alacsony, részben inkább magas társadalmi összetételű egységek szerveződése.

Egy másik változás, a környékbeli települések társadalmi átalakulása is kiderült: a 2005-ös kutatás (az eltérő gazdasági, és infrastrukturális adottságok szerint is) különböző társadalmi berendezkedésű, fejlett és fejletlen kör-

---

¹⁵ A következő kutatások eredményeiről van szó: „Várostérségek, térbeli társadalmi egyenlőtlenségek és konfliktusok (Az európai versenyképesség térségi, társadalmi tényezői)” című NKFP projekt (2004–2007) 5/083/2004, valamint „Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés” című TÁMOP projekt (2013–2015) (TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069) Mindkét esetben 5000 főre kiterjedő reprezentatív felvétel készült a magyar 100 ezer főt meghaladó nagyvárosi térségekben. A második kutatás esetében 1600 főre kiterjedő felvétellel is sor került négy hátrányos helyzetű vidéki térségben.

nyékbeli településeket rögzített. Ekkor a fejlett települések esetében nagyobb, a másik típus esetében pedig kisebb volt a magasabb státusúak jelenléte. A 2014-es adatok jelzései szerint a társadalmi szerkezeti sajátosságok közeledtek egymáshoz, a korábban fejletlennek minősített településekre beáramló főként fiatalabb, diplomások korábbinál jóval jelentősebb arányai miatt. (A magyarázat kevésbé köthető az intézményi, vagy infrastrukturális jellegzetességek időközben történt átalakulásához, inkább a nagyvárosi, illetve a fejlett települések magasabb ingatlan áraihoz képest itt jóval alacsonyabb ingatlanárakhoz.) Ezzel a 2005-ben még érvényes város és környék dichotómia mára már átalakult, az egyenlőtlenségek részben a nagyvárosok és a környékeik, de főként a városok és a szegényebb társadalmi rétegek által lakott környékbeli települések között jelennek meg.

A nagyon éles térbeli egyenlőtlenségek azonban a nagyvárosi és a hátrányos helyzetű vidéki kistérségek összehasonlításakor tűnnek fel, a nagyváros centrumok és a vidéki kistérségek, mint a kutatás két ellenpontja között, ahol egy fokozatosan csökkenő értéket mutató ökológiai és társadalmi lejtő húzódik meg. A lejtő felső és alsó pontján, tehát a két végponton eltérő a gazdasági fejlettség és potenciál, differenciált a forrásellátottság, a külső forrásokra való nyitottság is, különböző a forrásbefogadó abszorpciós képesség is. A gazdasági aktivitás jellemzőbb „fent”, mint „lent”, a munkanélküliség, a közmunkaprogramokban való részvétel pedig a lejtő végén tipikus. A társadalmi és demográfiai struktúra szintén elválík: a felső és az alsó pont között eltérő a magasabban és az alacsonyabban iskolázottak jelenléte, de eltérő a fiatalok és az idősebbek aránya is (Szirmai 2015; Timár–Kovács–Váradi 2015).

A többi vizsgált ország jellemzői

A **szlovák** szakirodalmak szerint 1989 után éles területi társadalmi polarizáció jött létre a gazdag nyugati országrészek és a szegény délkeleti térségek között. Az északi illetve nyugati urbanizáltabb, magasabb gazdasági, társadalmi és kulturális potenciállal bíró térségekhez képest jelentős mértékű marginalizáció alakult ki (többek között a társadalmi kirekesztés hatásaira is) a déli, illetve keleti országrészek kevésbé urbanizáltabb részein, a kisebb falvak esetében (Gajdos 2008).

A **román** szakirodalmakból is hasonló trendek derülnek ki: az egalitárius szocializmus egy homogén, egyben szegény társadalmat hozott létre Romániában (Precupetu–Precupetu 2013: 38.). A rendszerváltás, a dezindusztrializáció, a piaci társadalomra és gazdaságra való átállás, a reálbérek drasztikus csökkenése (ez 1996-ban az 1990-es bérszínvonal 56,2%-a volt) tovább élezte a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségeket: A mai Románia

az Európai Unió legszegényebb országai között található (Precupetu–Preoteasa–Vlase 2015).

A privatizáció, a korrupció nagy egyéni vagyonokat hozott egy kis elit számára. A mezőgazdasági privatizáció, a fregmentált kisbirtokok, az ipari átalakulások, a nagy vállalatok tönkremenetele miatt tömegek (különösképpen a fiatalok, és az alacsony iskolázottságúak) váltak munkanélkülivé. (Ez az adat 1995-ben 9,5% volt, 2011-ben 7,5%.) A romániai vidéki szegénység (is) mindig jóval nagyobb volt, mint a városi szegénység, ezért is a vidéki népességből igen sokan indultak a nagyobb városok felé, és okoztak ott számos feszültséget. A város és a vidék közötti különbség azóta is fokozatosan mélyül: a szegény népesség 76,7%-a vidéki térségekben él, csak 23,3% található a városi régiókban (Precupetu–Precupetu 2013).

Az alacsony iskolázottságú roma lakosság az ország egyik kiemelt társadalmi problémája, mivel Romániában erősek az etnikai egyenlőtlenségek: 2010-ben a roma népesség 31,4%-a élt abszolút szegénységben, miközben a román népességnek csak 4,4%-a. (Precupetu–Precupetu 2013: 21.)

A **szerb** kutatásokból talán még súlyosabb egyenlőtlenségekre derül fény, mint a többi vizsgált Kárpát-medencei országban: a késleltetett rendszerváltás, a piaci viszonyok kiépülésének az elmaradottsága részben újratermelte, részben felerősítette a korábbi centralizált állami struktúrából is fakadó térbeli polarizáltságot: mégpedig az ország északi és déli térségei, a városok és falvak között. A központi és periférikus térségek differenciáltságai is nyilvánvalóvá váltak. Ezek a különbségek különösképpen 2001 és 2010 között nőttek meg igazán (Winkler 2012). A kedvezőtlen folyamatok (közte az alacsony GDP) főként a keleti országrészek periférikus térségeit sújtják (Mijasics–Paunovics 2011).

A fővárosok előnye minden Kárpát-medencei országban megfigyelhetőek, amelyek nem csupán konzerválódtak, hanem az utóbbi néhány éven erőteljesen növekedtek. A szlovák eseteket elemző munkákból jól látható a főváros Bratislava (Pozsony) kiemelkedő (így GDP) előnye az ország többi régiójához képest. Gajdos szerint ez is mutatja a mélyülő gazdasági és társadalmi különbségek rendszerét, köszönve ezt többek között a multinacionális cégek (Pozsony esetben például a Volkswagen fővárosi jelenlétének) gazdasági potenciált is növelő szerepének (Gajdos 2005, Gajdos 2008). A román főváros, Bukarest gazdasági helyzete szintén jóval kedvezőbb, mint a keleti, az északkeleti illetve a délkeleti régióké, ezért is ott sokkal súlyosabb a szegénység (Precupetu–Precupetu 2013: 21.)

A magyar nagyvárosi térségeket elemző reprezentatív, összehasonlító kutatások szerint 2005 és 2014 között erőteljesen növekedett a társadalmi és a gazdasági polarizáció a főváros és vidéki nagyváros térségek között (Schuchmann–Váradi 2015). A fővároshoz képest a vidéki nagyvárosoknak nagyobb a népesség vesztese, erőteljesebb az elvándorlás, részben a gazdaság korábbihoz képest is jelentősebb Budapest koncentrációja, részben a vidéki nagyvárosi, fővárosihoz képest számottevőbb szuburbanizációs folyamatok miatt is: a tények szerint, amíg a fővárosban lassultak, addig a vidéki városok környékén növekedtek a kiköltözések (Schuchmann 2015). A budapesti térségi munkanélküliség is kisebb, mint a vidéki nagyvárosoké.

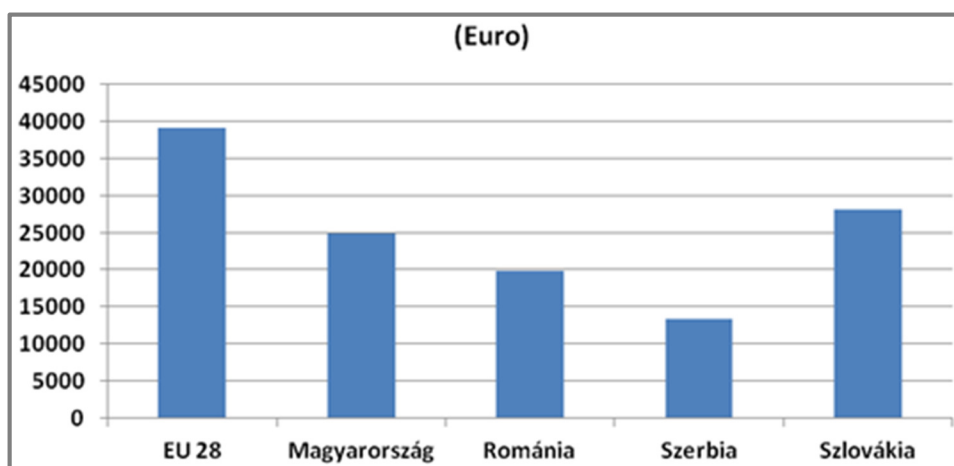
Összegzés: a gazdasági és a társadalmi jellemzők szerinti egyenlőtlenségek összehasonlítása

Köztudott, hogy a területi egyenlőtlenségek vizsgálatának egyik kiemelten fontos és egyszersmind használt mutatója az egy főre eső GDP (vagyis a Gross Domestic Product, a bruttó hazai termék), amely a gazdaság teljesítőképességét is kifejező egység (pl. Káposzta 2007). S noha ennek a tanulmánynak nem tárgya a gazdasági meghatározottságú egyenlőtlenségek vizsgálata, egy vonatkozásban érdemes arra is kitérni. Mégpedig a gazdasági és az itt bemutatott társadalmi jól-léti mutatók közötti lehetséges kapcsolatok vizsgálata szempontjából. A tanulmány végén ugyanis az a bevezető gondolatokban felvetett kérdés még választ vár, hogy van-e összefüggés a GDP adott szintje (szintjei) és jól-léti mutatók szintjei között. Másképp fogalmazva, vajon a magasabb GDP szint (szintek) jobb társadalmi jól-lét szintet (szinteket) okoz, illetve a kedvezőbb GDP nincs hatással a társadalmi szintű jól-léti mutatók alakulására. A teljesség kedvéért azonnal le kell szögezni, ez a tanulmány nem tud erre a kérdésre igazi válaszokat adni, hiányoznak az ahhoz szükséges adatbázisok és az átfogó elemzési keretek¹⁶. Ezért itt most csak néhány trendszerű kapcsolat jelzésére kerül sor, a téma kivizsgálásának a jövőbeni reményében.

Az alábbi 5. számú ábra szerint a vizsgált Kárpát-medencei országok közül az euróövezetbe tartozó Szlovákia, bár jóval elmarad az EU-28 tagállamainak a GDP átlagától, de a többi vizsgált országhoz képest leginkább megközelíti azt, és jóval magasabb is, mint a magyar, a román és a szerb GDP adat (lásd 5. ábra).

---

¹⁶ Erre a fajta elemzési módra számos példát adtunk a TÁMOP kutatás korábban jelzett adatbázisainak a felhasználásával. (lásd részletesen Szirmai 2015)

5. ábra: Az egy főre jutó GDP (Gross Domestic Product) euróban kifejezett értéke az EU-28 tagállamaiban, Magyarországon, Szlovákiában, Romániában és Szerbiában, 2014-ben

Forrás: Central Intelligence Agency (CIA) World Factbook (2014)
www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ee.html

Az összegző 4. táblázat összehasonlítja a négy ország GDP-sorrendjét és az elemzett jól-léti mutatók sorrendjeit. Az összehasonlítás szerint a gazdasági egyenlőtlenségek (vagyis a GDP) és a jövedelmi egyenlőtlenségek, valamint a szegénységi kockázatok eseteiben látni egyezést az országok sorrendjében, vagyis mind a GDP, mind pedig a jól-léti mutatók eseteiben Szlovákia az első, Magyarország a második, Románia a harmadik, és Szerbia a negyedik helyet foglalja el. Ez pedig azt jelenti, hogy gazdasági fejlettség és bizonyos jól-léti jellemzők között feltehető az összefüggés, legalábbis a poszt-szocialista kontextusban. A felsőfokú végzettség arányaiban és a várható élettartam éveiben csak két ország sorrendje egyezik meg a GDP országokra jellemző sorrendjével, nevezetesen mindkét esetben Szlovákia az első, és Magyarország a második helyen található. A munkanélküliség adatainál bár a korábbi sorrendek felborulnak, a magyar és a szerbiai pozíciók nem változtak.

Ezek a kapcsolati sorrendek azt mutatják, hogy egyrészt feltétlenül szükség van a hagyományos gazdasági indíttatású egyenlőtlenségek elemzésére: mivel a szocialista rezsimek bukását követően, és a rendszerváltozás főként első periódusaiban, a piaci gazdaság és társadalom kialakulásakor a gazdasági tényezőknek komoly szerep jut részben a történeti hátrányok csökkentésében, részben az európai felzárkózás beindításában is. Másrészt azt is

mutatják, hogy a társadalmi (közte a jól-léti) faktorok vizsgálatára szintén igen nagy szükség van, különösképpen egy adott gazdasági fejlettség szintjét követően, részben az adott gazdasági szinteket követő társadalmi feszültségek (például itt a munkanélküliség) kezelése érdekében, részben a gazdaság dinamikájának javítása miatt. Az adott elemzésben erre utal a román és szerb helyzet, ahol az alacsony gazdasági mutatóhoz kedvezőtlen iskolázottsági, és életkilátási viszonyok kötődnek. Összegzőképpen ezért is állítható a komplex, vagyis a gazdasági és a társadalmi szemléletű elemzések egyidejű alkalmazásának a relevanciája, kiemelt jelentősége.

4. táblázat: A vizsgált gazdasági és társadalmi mutatók összegző sorrendje az EU 28 tagállamaiban, Magyarországon, Szlovákiában, Romániában és Szerbiában

GDP pozíciók (legnagyobb-tól a legkisebbig)	Jövedelmi egyenlőtlenség (kisebbitől a nagyobbig)	Szegénységi kockázat mértéke (kisebbitől a nagyobbig)	Munkanélküliségi helyzet (a legkisebb százalékos aránytól a legnagyobbig)	Felsőfokú végzettség aránya (a legnagyobbtól a legkisebbig)	Várható élettartam (a rövidebbtől a hosszabbig)
EU 28	EU 28	EU 28	EU 28	EU 28	EU 28
1. Szlovákia	1. Szlovákia	1. Szlovákia	1. Románia	1. Szlovákia	1. Szlovákia
2. Magyarország	2. Magyarország	2. Magyarország	2. Magyarország	2. Magyarország	2. Magyarország
3. Románia	3. Románia	3. Románia	3. Szlovákia	3. Románia	3. Szerbia
4. Szerbia	x	4. Szerbia	4. Szerbia	4. Szerbia	4. Románia

A hivatkozott irodalmak jegyzéke

- BAUER, J-M. (2010): Introduction Why socio-economic inequalities increase? Facts and policy responses in Europe. Directorate-General for Research.. Socio-economic Sciences and Humanities, European Union, EUR 24471 EN (<https://ec.europa.eu/.../social.../policy-review-inequalities>)
- BENEDEK J. (2006): A romániai urbanizáció jellegzetességei (www.mrtt.hu/vandorgyulesek/2006/eloadasok/benedek.ppt)
- BLEHA, B. – BUCEK, J. (2010): Theoretical issues of local population and social policy in „shrinking” cities-some findings from Bratislava. In: Kovács, Z.: Challenges of Ageing in villages and Cities : The Central European Experience, Szeged Most, 110–132.
- DOGAN, M. (2004): Introduction four hundred giant cities atop the world. International Social Science Journal, Mega-cities. 181., 347–361.

- MIJASICS, D. – PAUNOVICS, D. (2011): Regional disparities in Serbia.
(<http://www.scribd.com/doc/84669326/Regional-Disparities-in-Serbia-Economika-Preduzeca#scribd>)
- GAJDOS, P. (2005): Regional development in Slovakia –developmental trends and social-spatial impact.
(<http://www.agriculturejournals.cz/publicFiles/58265.pdf>)
- GAJDOS, P. (2008): Current State and Development of Regional Disparities in Slovakia (with Emphasis on Underdeveloped Regions). In: Gajdos, P: Regional Disparities in Central Europe Bratislava, 98–116.
- HELLER, Á. (1997): 1968 (<http://beszelo.c3.hu/97/11/13.htm>)
- HORVÁTH, GY. (2004): Regionális Egyenlőtlenségek Európában. Magyar Tudomány, 9. szám, 962 p.
- HORVÁTH, GY. (2015): Spaces and Places in Central and Eastern Europe. Routledge. 248 p.
- HORVÁTH, GY. szerk. (2015): Kelet- és Közép-Európa régióinak portréi. Budapest, Kossuth Kiadó. (megjelenés alatt)
- KÁPOSZTA, J. (2007): Regionális gazdaságtan.
(http://www.mtk.nyme.hu/fileadmin/user_upload/gazdasag/Letoeltesek/34-Regionalis_gazdasagtan.pdf)
- KAZEPOV, J. (2010): Cities of Europe: Changing Context, Local Arrangements, and the Challenge to Social Cohesion. In: Kazepov (ed.): Cities of Europe, Blackwell Publishing, 3–43.
- KOLOSsov, V. – LOUGHLIN, J. O. (2004): How Moscow is becoming a capitalist mega-city. In: International Social Science Journal, 181., 413–429.
- KOLOS T. (2000): A terhes babapiskóta. A rendszerváltás társadalomszerkezete. Osiris, Budapest, 238 p.
- KOREC, P. – ONDOŠ, S. (2009) The development of urban structure of Bratislava in the time of post-socialist transformation. Quaestiones Geographicae 28, 31–43. (<http://www.humannageografia.sk/clanky/2%282%29.pdf>)
- MARTIN, H. P. – SCHUMANN, H. (1998): A globalizáció csapdája – Támadás a demokrácia és a jólét ellen. Perfekt Kiadó, Budapest.
- Osztálylétszám 2014. GfK – MTA TK, Budapest.
- PIKETTY, T. (2015): A tőke a 21. században. Kossuth Kiadó, Budapest, 703 p.
- PRECUPETU, I. – PRECUPETU, M. (2013): Growing Inequalities and their Impacts in Romania, Country Report.
(gini-research.org/system/uploads/441/original/Romania.pdf)
- PRECUPETU, I. (2013): Inequality trends in Romania. CALITATEA VIEII, XXIV, nr. 3, 2013, 249–276.
- PRECUPETU, I. – PREOTEASA, A. M. – VLASE, I. (2015): Beyond Poverty in Románia: An Analysis of Household. In: Sociológia 47, No. 3.

- STIGLITZ, J. E. – SEN, A. – FITOUSSI, J-P. (2009): Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, Paris, 292 p.
- STIGLITZ, J. E. (2012): The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future. W.W. Norton Company INC.
- SCHUCHMANN, J. – VÁRADI, ZS. (2015): A magyar nagyváros-térségek társadalmi-demográfiai szerkezete. In: Szirmai, V. szerk. (2015): A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. KJF, Székesfehérvár, 111–131.
- SCHUCHMANN, J. (2015): Nagyváros-térségi szuburbanizációs folyamatok és költözési trendek. In: Szirmai, V. szerk. (2015): A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. KJF, Székesfehérvár, 131–147.
- SZIRMAI, V. (2007): Social inequalities in urban areas and Globalisation. The case of Central Europe, Pécs, Discussion papers, Special.
- SZIRMAI V. szerk. (2009): A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői. Hogyan lehetnek a magyar nagyvárosok versenyképesebbek? Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 319 p.
- SZIRMAI V. szerk. (2015): A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. KJF, Székesfehérvár.
- SZÍVÓS, P. (2014): A magyar háztartások jövedelme és fogyasztása nemzetközi összehasonlításban: felzárkózás vagy leszakadás? In: KOLOSI, T. – TÓTH I. GY. (2014): Társadalmi Riport. TÁRKI, Budapest, 51–63.
- TÍMÁR, J. – KOVÁCS, K. – VÁRADI, M. (2015): Jól-lét deficit a hátrányos helyzetű kistérségekben. In: Szirmai, V. szerk. (2015): A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. KJF, Székesfehérvár, 269–285.
- WINKLER, A. (2012): Measuring regional inequality: an index of socio-economic pressure for Serbia Collection of Papers – Faculty of Geography at University of Belgrade
(http://www.academia.edu/3490532/Measuring_Regional_Inequality_An_Index_of_Socio-Economic_Pressure_for_Serbia)